

רבנן אונא...') — אמת, דהיינו אם מיד מציע הקונה ביטול מקח, הדעת נותנת שהלך בתום לב, אולם אם עומד על שלו ומתעקש בטענותיו, אמרינן ליה אף דמיך לא תקבל, כי מן הסתם הסכמת ל'מתנה', היינו להפסיד המותר חנם אם יתעקש הלה, כי הדברים מראים שאתה בא בטרונא. [וגם י"ל בפשוט יותר, שאם הדמים מכוונים לבקר וצמד, אז נוקטים תירוץ קמא, ואם אין הדמים מכוונים אז אומרים מתנה יהיב ליה]. ועיין. ('בדרך טובים')

דף עח

'הוא הדין דאע"ג דלא אמר ליה חמור וכליו נמי אוכף ומרדעת מכורין, והא קמ"ל דאע"ג דאמר ליה חמור וכליו, שק ודיסקיא וכומני לא קני' — ותוספת 'וכליו' שהוסיף, מה באה לומר? — שאילו אמר 'חמור' בסתמא, כאשר אין לו אוכף ומרדעת, אינו חייב ליתן לו אלא החמור, וכיון שאמר 'חמור וכליו', אם לא נותן לו כלים לרכיבה, הרי המכר בטל. (ריטב"א)
(בספר 'חדושים ובאורים' כתב שאף שייתר בלשונו, עשוי אדם לפרש ממכרו, הגם שמועיל גם בסתם, וזה מה שהשמיענו תנא דברייתא. (ולא הזכיר דברי הריטב"א). ואמנם כבר כתב הרשב"א (בשו"ת ח"ב ער. מצוטט לעיל סד), שלא תמיד אומרים שיתור לשונו בא להוסיף דברים, ואין לנו לומר כן אלא במקומות שאמרו חכמים).

(ע"ב) 'על כן יאמרו המושלים וגו', המושלים — אלו המושלים ביצרם, בואו חשבון — בואו ונחשב חשבוננו של עולם...' — 'המושלים ביצרם מגלים לנו, כי הצורך להכנס לעולם של רוחניות ולהתגבר על היצר הוא — לחזק את המחשבה והחשבון, ובוה 'בונה' האדם את עצמו. המחשבה היא המקשרת גוף ורוח, והיא המקשרת גם עולם-הזה ועולם-הבא בעבודת האדם. ומה ההיפך של מחשבה וחשבון? 'שמהלך אחר שיחה נאה'... — אדם הנמשך אחרי שיחה נאה, אוהב לדבר על הא ועל דא, אבל אינו אוהב לחשוב. השכל העיוני מביא למחשבה מסודרת ומעמיקה שאין דמיונות מעורבים בה. כאשר משוים את המהלך אחר שיחה נאה עם בעל שכל עיוני, ניכר הבדל גדול ביניהם בהתנהגותם והתפתחותם...
דוגמה אחת: הרוצה לשמור את עיניו מוכרח לחזק את כח המחשבה שלו. 'אין מחשבת העריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה' — כתב הרמב"ם (סוף הל' איסורי ביאה). אם הלב פנוי ממחשבה של תורה וחכמה, כמעט אין שום אפשרות לשמור את העינים. ובדוק ומנוסה הוא: אם ההולך ברחוב עסוק באיזו קושיא ומתאמץ לתרץ אותה, אין עיניו משוטטות להביט אנה ואנה כי אין לו שום ענין במה שמסביב לו'. ... (מתוך 'עלי שור' ח"ב עמ' רסא-ב. וע"ש עוד בח"א עמ' ריד).

— גם הצדיק המושל ביראת אלקים, אומר 'בואו' — אתה ואני יחדו, כי גם הוא צריך להמשיך להתבונן תמיד ולחשב דרכיו ומעשיו, וכדברי רבנו יונה בכמה מקומות (בשערי תשובה ג, טו; ב, ט כב כג).

ועל ידי כן, שעושה חשבון לעצמו, אך אינו מסתפק בכך, אלא מלמד גם את אחרים להגיע למעלת 'מושל', ומשתף בחשבון זה את עצמו עם חברו, עי"ז הוא מצליח לבנות ולכוון, הן את עצמו הן את חברו. (עפ"י ברכת אברהם).

‘הפסד מצוה כנגד שכרה’ — היינו, גודל השכר שמקבל עבור הצער וההפסד שיש לו מהמצוה. **‘שכר עבירה כנגד הפסדה’** — היינו, שנענש ביחוד על ההנאה שיש לו מן המצוה. (כמו שכתב הגר"י בלזר, ב'כוכבי אור' ח). (עפ"י 'משנת ר' אהרן' ח"ג עמ' רכא).
(ע"ע: מסילת ישרים, ג; 'באר הגולה' פרק ג (עמ' מה ואילך); 'חפץ חיים' על התורה — חקת).

‘תצא אש ממחשבין ותאכל את שאינן מחשבין’ — כי המחשבים מחייבים את שאינם מחשבים, כאמרם (יומא לה:): הלל מחייב את העניים, אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים, יוסף מחייב את הרשעים. שגדולה התביעה על כך שיכלו ללמוד מאלו המחשבים. (וזה ענין 'נוטל חלקן וחלקן חברו בגיהנם', כי אילו היו ח"ו כולם בלתי זכאים, היה עונשו קל, ועכשו שחברו זכאי, הנה באותה מידה שחברו זכה, עולה חומרת עונו ועונשו של זה. ועוד יש בזה ענין נוסף, שהבלתי-מחשבים ממעטים את מדרגתם של המחשבים, שכל ישראל כגוף אחד, כידוע. נמצא שנענשים גם על 'חלק חברו').
(משנת ר' אהרן — ח"ג עמ' לו).

— **‘על כן יאמרו המושלים...’** — רק המושלים שכבר שרפו היצר הרע שבגופם בכח אש דדברי תורה שבהם, הם יכולים לפעול בדבריהם גם בלב השומעים, וזה שאמר אחר כך שם 'תצא אש ממחשבין ותאכל...'. — היינו, שהגם שזה אינו שומע לו ומהלך אחר יצרו עדיין, מ"מ אש הדברי-תורה דדיבורים שלו [וזה שאמר: צדיקים שנקראים שיחין — לשון שיח ודבור, כשיחה נאה דהתם, כי כל שיחתם תורה], יוצאת ושורפת תאוות ד'אין מחשבין', שאין יכולים להתפשט כל כך. וזהו כמו הני דירתי תרתי גיהנם, (ע' יומא עב:), שאף דהולך בשרירות לבו, כח הדברי-תורה פועל בו גם כן שאוכלת ומלהטת תוקף התפשטות היצר שלא יוכל להתרחב כל כך בקרב לבו. [וכן שמעתי בשם ספר אחד, על פסוק 'ואתה כי הזהרתו וגו' הוא בעונו ימות', ולא אמר 'הוא רשע בעונו' וגו' כברישא שם כשלא הזהירו — כי משהזהירו, אף דלא שמע לו, מ"מ פעל קצת שאין יצר לבו בריא בקרבו כל כך, ואין נקרא עוד 'רשע' אף דעדיין הוא בעונו]. (מתוך 'דברי סופרים' לר"צ הכהן, כו)

‘כל אדם שיש בו גסות הרוח נופל בגיהנם’ — כי 'הגאווה מסבבת כמה עבירות, ומגברת יצר לב האדם עליו... כי ממנה יפרו חטאים... כן עושים הרשעים את הגאווה ניר בלבבם וזורעים בו המחשבות הרעות להוליד ולהצמיח העבירות שהם פרי מחשבתם... מלבד כי הגאווה גורמת חטאים, המדה עצמה חטאת... ובעל הגאווה נמסר ביד יצרו כי אין עוזר השם עמו, אחרי אשר הוא תועבת השם'. (מתוך 'שערי תשובה' א, כו. וע' ברכת אברהם).

עיונים חדשים; רמזים וענינים ('בדרך טובים')

‘לא, ר' יהודה מלתא אחריתי קאמר’ — ערשב"ם. וברבנו גרשום כאן כתב: 'אבל אכתי אימא דנחום ורבנן אפילו בעודן עליו פליגי'. ואם אינו ט"ס, יש לפרש שזהו גופא הדחיה, דבתרווייהו פליגי כמש"כ התוס' (בד"ה או דילמא) דגם זו אפשרות, אלא דהשואל ניחא ליה להעלות כל האפשרויות מקצה לקצה. אך אחר דהבאנו דברי ר' יהודה שאמר חילוק בעודן עליו, שוב מזניחים הצד שרק באין עודן עליו מחלוקת,

שהוא דחוק, אבל עדיין לא נפשטה הבעיה לגמרי, דיתכן שבין בוז ובין בוז מחלוקת. ורק ר' יהודה מחלק מדנפשיה בין עוֹדֵן עליו לאין עוֹדֵן עליו, ומוסיף לחלק גם בעוֹדֵן עליו בין 'זה' ו'הוא'. [והוא קצת דומה להכרעת 'שלישית' שאינה מכרעת, משום דלא גילו החולקים מקום חילוק בדבר כמו שפי' התוס' (בסופ' דשבת ועוד), וגם כאן אין ללמוד מדפשיטא ליה לר"י חילוק בין עוֹדֵן עליו לאין עוֹדֵן עליו, דמצא זאת בדברי חכמים, ונכריע אנו ספקינו ברבנן מדבריו, דיתכן שהכל אליבא דנפשיה, והבן].

(ע"ב) '...ואמאי קרי ליה סיח, שמהלך אחר סיחה נאה... (כל הענין) — משמע קצת דהוא

המשך הענין, מאחר שמצינו בהלכה זו שדין בן החמור להגרר אחר אמו במכירה יותר מבן-פרה, לכך קורא לו כאן סיח (בעוד שלבן פרה אינו קוראו בשמו), שהוא מלמד על טבע החמור (הצעיר בפרט) ליגרר בנקל אחר אמו (וממילא גם אחר אדונו מפרנסו, כמש"כ רשב"ם ורבנו גרשום), ואולי בזה גופא תלוי הדבר, שאין נוטלין מאמו את חלבה וכן אין נוטלין אותו לשחיטה, וע"כ הוא רגיל אצל אמו זמן רב ולומד להגרר, וכענין 'חמור אבוס בעליו' (בעוד שהשור יודע יותר 'קונו' כאילו מכיר את אביו בכללותו, ולא כרוך אחר האבוס — המזון — האמא).

וברמז, שור וחמור הם כידוע בדרז"ל בכ"מ (משיח בן) יוסף (ומשיח בן) דוד; יוסף, 'בכור שורו', הוא הצדיק המושל ביראת אלקים כמו שמשל יוסף ביצרו (ע"י דמות דיוקנו של אביו שנגלתה לו וחשבה לו חשבונו של עולם הזה ועוה"ב, שכן עבירה כנגד הפסדה), ומשם זכה למשול במצרים ערות הארץ. וניגודו הוא הע"ר (לשון ערנות והבטה) המהלך אחר עיניו והוא ברשות לבו, כטבע החמור. הוא הרומז על משיח בן דוד וכל זרע יהודה בכלל, כענין מעשה יהודה ותמר, ודוד (הבא ממואב, מרות המואביה) ובת שבע, ושלמה ונעמה העמונית וכו'. (כמובא בספרים).

וזהו האש — הקנאה והביקורת — היוצאת מן הצדיקים-המחשבים, הנקראים כאן גם כן שיחין, היינו, שכבשו יצר השיחה קלה ונאה, לביהמ"ד ושיחת בעלי תלמוד, לאכול את שאינם מחשבים. וכענין ביקורת ירבעם האפרתי (=צדיק בענין התאווה, כמובא) על שלמה, שע"כ נטל ממנו י' שבטים. וכמו שסיחון האמורי שהוא 'בעל חשבון' ומוחו שליט על לבו, כבש את מואב מחמת שקיעתם בתאות זנות, (כענין בנות מואב בשטים וכן בנות לוט וכו', והכל תולדת סדום שכולה משקה ע"ש התאווה, כמשארו"ל). ועל ידי כך 'סיהר את ארצם' לישראל, כי מי שמוחו שליט על לבו ואינו שבוי ברוח שטות דתאות שטים, יוכל להכנס לקדושה.

אמנם כל זה בנגלה ולכתחילה, אך אליבא דאמת-לאמיתו הכל תלוי בשרש העליון. כי מואב הוא תאוה הנעוצה בשרשה בגאווה וכמ"ש 'שמענו גאון מואב גא מאד' וגו'. ובאמת רק החוטא שיש בו גסות הרוח, שמשום כך אינו מסוגל לשוב מכשלונו, אלא אחר שנכשל אומר 'שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך' כי לית דין ולית דיין, ואבד חשבונו של עולם, הוא אשר 'לא יאבה ה' סלוח לו', ותבוא אש שאין צריכה ניפוח כמהפכת סדום ועמורה, (וכדכתיב 'כי מואב כסדום תהיה'). ועד דעביד מאי דבעי, (ועיין איי הים המואב בח' גאונים שבע"י שהוא רומז לידיעה ללא בחירה, והיינו מי שהתמכר לגאוותו לילך אחר לבו לגמרי ולעשות מה דבעי, נוטלין ממנו הבחירה, כפרעה מלך מצרים). אך באמת ישראל אינם כן, ואדרבה, היכן מצאתיו לדוד עבדי — בסדום, כמשארו"ל, שהיא שרש מואב, ונאמר לעתיד 'ושבתי את שבות סדום ובנותיה', וכן עתידין אנו לנחול קיני קניזי וקדמוני, שהם אדום עמון ומואב, כי למחר וליומא אחרא, אחר שמודה בכשלונו ומגיע לידי שפלות אמיתית ותשובה מאהבה, שזה כח יהודה, וזוונותיו מתבררין לזכויות, כי באמת הקב"ה לבן של ישראל. (ואף קליפת הגאווה דמואב נכנסת לקדושה ומופיעה ב'יגבה לבו בדרכי ה' (הכתוב ביהושפט שמבית דוד) ע"י הביטול (שהוא פנימיות החכמה — אבא — מואב) הגמור כלפי שמיא). וגדול אז מצדיק גמור שקשה לו יותר להכיר בחטאו ובשפלותו, ונוטה להצטדק ולהרשיע אחרים.

וסיום הענין בשני מאמרים, האחד על הפורש מד"ת על פי הפסוק ביחזקאל (ג' יוסף) מהאש יצאו, והוא בנגלה וכפשוטו, על המחליף אש של ד"ת המשמרת מתאוה, לילך אחר לבו בשטות של תאוה, ואז נשרף באש של הגיהנם, שהכל יורדין שם על עסקי-הנפם (תאוה), אמנם המאמר השני ממשלי שלמה בן דוד, הוא על הפורש עצמו מד"ת, היינו את עצם שרש, והוא ע"י פגם המוחין ותועיה מדרך השכל, דהיינו שטות של גאוה (הגם שבמעטה החיצוני, הוא עדיין מתוקן), והוא חמור יותר, כי בקהל רפאים ינוח שם לדור דורים, כי 'לא ידע' כי רפאים שם, וסובר ע"ע שהוא צדיק גמור. כנלע"ד בדרך קצרה, ועיין מהרש"א באריכות.

פרפראות לחכמה

(ע"ב) 'אמר אביי: ר"א ורשב"ג ור' מאיר ורבי נתן וסומכוס ונחום המדי, כולו סבירא להו...' — הנה זו דרכו של אביי בהרבה מאד מקומות, להעמיד רשימת חכמים שהולכים

בשיטה אחת; —

(ולא מצאנו לחכם אחר, בתלמוד בבלי, שעשה כן בכל כך הרבה מקומות, כאביי, מלבד ר' יוחנן שמצאנוהו במספר מקומות שהיה אומר על שני תנאים (בד"כ): 'אמרו דבר אחד', וכמפורט להלן).

ומדויק הדבר בלשון רשב"ם 'ובכל מקום שאמר אביי אמרו דבר אחד...').

והנה ציון המקומות שהעמיד אביי ב'שיטה', אם בלשון 'כולו סבירא להו...'. אם ב'אמרו דבר אחד':

שבת כו; שם כז; שם סה. שם קכח. פסחים לב: סוכה ז. חגיגה ו. קדושין מח: שם סב: ב"ק נט. (פעמים) וע"ע"ש סט.);

שם צג: ב"מ קית: כאן, להלן קסה. סנהדרין סד. זבחים מז. (17 פעם, מלבד במקבילות).

והנה ציון המקומות שאמר ר' יוחנן 'אמרו דבר אחד' (ביחס לשני חכמים, מלבד פעם אחת — לשלשה): שבת

צד. פסחים פב: יבמות נא: כתובות ל: ב"ק סט. ב"מ מז: זבחים יא. מנחות נו: חולין נח: שם עה. שם קכד: בכורות כב. ופעם

אחת שאמר 'כולו סבירא להו' על כמה תנאים — בסנהדרין ד. (13 פעם). וע"ע אור הישר — זבחים יא:

וכן מצינו לרבנותיו של אביי לשון זו — 'אמרו דבר אחד' (ביחס לשני חכמים בלבד); רב יוסף — שבת

עז. ורבה — עירובין פו סוכה לו. נדרים עג: מנחות סג:—סד.

וכן מצינו פעם אחת בדברי רב (סוטה ל); ר' פדת — יומא סא: ר' הושעיא — כריתות יד: ורבא — יבמות לו:

דף עט

'ונשים עד נפח' — עד שתבא אש שאינה צריכה ניפוח' — 'דבקרא כתיב 'ונשים עד נפח אשר' ונקוד על רי"ש ד'אשר' ודרשינן כאילו כתיב אש. (מהגר"א נבנצל שליט"א)

'כל הפורש מדברי תורה — אש אוכלתו... כל הפורש עצמו מדברי תורה — נופל בגיהנם, שנאמר: 'אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח', ואין 'רפאים' אלא גיהנם...' — הפורש מדרך השכל שבתורה נופל ברפיון, ורפיון זה מביאו לידי העדר-מציאות מחלט, שכן זוהי מהותו של הגיהנום.

השכל נותן מציאות לאדם, הוא חזק ותקיף בדרכו. מיד עם הפסקת עבודת השכל נהיה האדם רפה-אונים, ומסופק בעניניו, ללא הכרעה וללא מטרה, ואין לו עוד מציאות רוחנית. או, עוד יותר

דף עח

קלד. המוכר את החמור — מה נכלל במכירתו?

לת"ק (והלכה כמותו) — לא מכר את כליו. ולנחום המדי — מכר כליו. ור' יהודה חילק בדבר; אם אמר 'חמורך זה' — קנה כלים שעליו, ואם אמר 'חמורך הוא' (כשואל ואומר, אם הוא חמורך — מכרה לי) — לא קנאם. והעמיד עולא את המחלוקת בכלי משא (שק, דיסקיא וכד'), אבל בכלי רכיבה (אוכף, מרדעת וכו') — דברי הכל מכורין.

ונסתפקו בגמרא, ולא פשטו, אם הנידון המדובר הוא דוקא כשהכלים נמצאים על החמור בשעת המכירה, אבל אם אינם עליו — לכל הדעות לא קנה (ונחלקו ראשונים אם אפילו בכלי רכיבה הדין כן), או שמא מחלוקת התנאים כשאין עליו, אבל בעודתן עליו — לכו"ע קנה. (וכן ניתן להסתפק שמא בין בוז בין בוז מחלוקת. תוס'). (להלכה, כיון שנשאר הדבר בספק — המע"ה, ואינו מכור. וי"א שמועילה תפישת הקונה. ואולם כלי רכיבה — קנה — י"א בשעורן עליו וי"א אף בשאינם עליו).

גם אם אמר 'חמור וכליו', לא מכר כלי משא לדעת חכמים, אלא אם אמר 'היא וכל מה שעליה' (או 'שראוי להיות עליה').

כשאמר 'חמור מניקה' — מכר גם את הסיח. (ואם אין סיח, נראה דלא הוי מקח טעות. חו"ב).

דף עט

קלה. א. הקדיש בור או שובך ריקנים, ואח"כ נתמלא הבור במים והשובך ביונים — האם יש דין מעילה במים וביונים?

ב. הקדיש אילן או שדה — והצמיחו פירות — האם יש מעילה בפירות?

ג. הקדיש בור או שובך, והיו מלאים באותה שעה — האם המים והיונים כלולים בהקדש?

א. לדעת ר' יהודה ור' יוסי (כדברי רבי) ות"ק דרשב"א — אין מעילה במה שבתוכם (וכ"פ הרמב"ם — מעילה הו', לפי שאין אדם מקנה דשלב"ע, ולא חל הקדשו על העתיד לבוא, (ואין קנין 'חצר' להקדש, או עכ"פ אין מעילה בדבר שלא הוקדש בפה אלא נרכש להקדש ע"י 'חצר'. ע' בראשונים). וראב"ד שסובר שמועלין, לפי שסובר כר"מ שאדם מקנה, או מקדיש, דשלב"ע. ואולם העמידו דבריו רק באופן ש'עבידי דאתו' המים לבור והיונים לשובך. (ולר"י, צריך שיהיו עשויים לבוא לרשותו, שיזכה בהם, ורק באופן זה שייך להקדישם עתה).

ב. נחלקו ר' יהודה ור' יוסי האם יש מעילה בגידולי הקדש אם לאו, והלכה כר' יוסי שיש מעילה בגידולין. (כן הורה רבי, וכן רבה. ערשב"ם; רמב"ם שם).

ג. לפי סתם משנתנו, שהמוכר בור — מכר מימיו, כל שכן בהקדש. וזוהי דעת ר' נתן בברייתא. ואולם לדעת ת"ק דר' נתן שלא מכר את מימיו, לפי דעת ראב"ד שמשוה דין הקדש לדין הדיוט לענין 'עין רעה' — לא חל ההקדש על המים והיונים. (נחלקו הראשונים אם הלכה כסתם משנתנו, או כיון שהעמדנוה כ'חידאה', אין הלכה כן. וכן נחלקו אם ר' נתן נחלק רק על בור או גם על שובך. וע"ע שו"ת רדב"ז ח"ה אלף תקנו).

דף פ

קלו. מה דין הדבש לענין קבלת טומאה, כאשר הוא בכוורתו וכאשר זב ממנה?